

Ett rött slott med vita knutar

Gult eller brunt var frågan då debatten var livlig kring kungliga slottets färgsättning för några år sedan. Nu har slottet varit brunt med omålade sandstensdekorationer i mer än 100 år. Men hur såg det ut tidigare? Vet vi det? Ja, vi känner faktiskt väldigt väl till vilken färg slottet haft genom århundradena – ända sedan 1600-talet.

Hans Landberg

"Detta vackra slott, stadens och hela landets stolthet [...] mörknat av ålder och märkt av två århundradens stormar och snö." Orden är Hjalmar Söderbergs och uttrycker tydligt det sena 1800-talets romantiska syn på Stockholms slott. Patinan och det begynnande förfallet fick ett värde i sig som ett uttryck för historiens och tidens gång. Hjalmar Söderberg beskriver slottets färg i Förvillelser 1895 då Tomas Weber en tidig morgon kommer ut från Operakällaren: "En kall gryningsdager slog emot dem utifrån torget. I fonden reste sig slottsfasaden askgrå, spöklikt stor, denna underbara norra fasad vars färg är skiftande som havets. Den ljusnande nordöstra horisonten tände i den översta fönsterraden en ramp av blekt grönskimrande opaler".

Det här var före den stora restaureringen som slottet genomgick vid förra sekelskiftet. Då knackades fasaderna rena från gammal puts och slottet fick sin rödbruna färgsättning som det har än i dag. Den som med öppna ögon betraktar slottet ser nog också än i dag hur färgen på fasaderna skiftar som himlen och den förbiglidande Strömmen. Ibland gråviolet

154

under frusna vintermorgnar och ibland cigarrbrunt under varma sommarkdagar.

Att man vid 1800-talets slut var tvungen att göra något åt slottets fasader var uppenbart. En samtida källa talar om hur rappningen har fått förfalla *"så att den bortfallit i stora flak, och remnor, breda så att man kunnat köra in armen i dem"*. Slottets östra sida, där grunden var dålig, var särskilt utsatt och man var helt enkelt rädd att slottet skulle rasa ihop om inget gjordes. De delar av fasaderna som utgjordes av sandsten var på sina ställen starkt vittrade. Det berättas att södra fasadens mittparti, som är helt klätt med sandsten, var så svårt skadat att "voro vissa delar av den undre sockelns stenar brustna och hotade att falla bort, de stora nischerna voro nedtill beslagna med järnplåt, grofva hopnitade smidda plåtar omfattade kolonnernas nedre block. En del stenar i kolonnskafte visade betänkliga brister och andra hade helt och hållit nedfallit, blad och prydnader å kapitälerna voro ilagade med bly, och af samma material bestodo även flere af listverkens konsoler".

Tidens främsta arkitekter utreder

Sommaren 1897 inföll 25-årsjubileet av Oskar II:s och drottning Sofias trontillträde. Det gällde nu att få slottet representabelt och fräscht till de stora festligheterna, utan att för den skull förstöra patinan som gav slottet intryck av vördnadsvärd, åldrad konungaborg. Två nämnder tillsattes för att utreda frågan om slottets restaurering och här återfanns tidens mest framstående arkitekter och konstnärer: Ferdinand Boberg, August Lindegren, Fredrik Lilljekvist, Gustaf Lindgren, Carl Möller, Ludvig Peterson, Gustaf Wickman, A.T. Gellerstedt, professorerna Isak Gustaf Clason, Julius Kronberg och Georg von Rosen.

Putsen, som hade lappats och lagats under årens lopp, ansågs vara för dålig för att kunna behållas och de flesta av nämndernas medlemmar såg en omputsning som ett nödvändigt ont. Helst skulle man vilja behålla den ålderspatinerade putsen som man anser vara den ursprungliga med spår av ursprunglig färgsättning. Man diskuterar om man ska färgsätta den nya putsen mörk, som om den redan var åldrad, men frångår den tanken eftersom putsen snart skulle ha blivit ännu mörkare av sotrök. Därför bestäms att

den nya putsen ska bli ljus och utgå från den befintliga putsens grundton.

Redan år 1894 började man experimentera med olika färgad puts på en undanskymd plats på södra delen av Västra längans borggårdsfasad. Nämnderna och kungen väljer så småningom ett av de gulaktiga uppmålade proven, som dock bör göras något rödare. I ett tidigare yttrande i sin nämnd skriver arkitekten Isak Gustaf Clason att ett av de uppstrukna kulörproverna på inre borggården är ganska bra, putsen bör vara gulaktig men borde ges ”något mera korpus”. Han menar att nuvarande puts ger skäl att tro att den ursprungliga putsen varit gul. Något mera ”korpus” torde vara synonymt med något mera rött.

Det kan i dag vara intressant att studera fasaden på Clasons eget hus, Skeppsbron 20, som tar upp mycket av slottets arkitektoniska uttryck men vars fasad har en något annan färgton.

År 1895 restaurerades sandstensfasaden i Södra längans mittparti. Man högg helt sonika om stenen för att helt befria den från den oljefärg den tidigare

alltid varit målad med, men metoden ansågs som alltför våldsam eftersom detaljerna förlorade mycket av sin skärpa. Man bestämde sig istället för den mer skonsamma metoden att borsta bort färgen, med enstaka inslag av renhuggning och vid rengöringen upptäcker man att oljefärgen döljer andra material än sten. Putsade ytor, bly, järnbitar, träplattor och gipsstuck har målats för att likna sten.

”mere end patina”

Den guldskimrande patinerade putsen har man emellertid svårt att ge sig på. *”Fastmer anse vi, att den patina, tiden åstadkommit, vare sig den förskriver sig från 18:e eller 19:e århundradet, ingalunda förrycker de arkitektoniska formerna eller verkar störande på begreppet om en bebodd fursteboning, utan tvärtom – oavsett dess sällsynta måleriska skönhet – giver byggnadsverket ett vördnadsbjudande minnesrikt företräde ...”*

Vid Nordiska Teknikermötet 1897, sektionen för husbyggnad, tog I. G. Clason upp slottets restaurering och nuvarande ’guldskimrande’ patina och bad

Nedan: Tessinslottets första färgsättning; ljus tegelröd puts och vitmålad sten. Oljemålning efter kopparstick av W Swidde, 1690-tal. Till vänster: Fasadernas stenpartier skrapades rena från oljefärg vid förra sekelskiftets restaurering.

om synpunkter från arkitekter i de övriga nordiska länderna. De nordiska arkitektkollegorna menade att det krävdes mer kunskap för att yttra sig bestämt i frågan, men framförde ändå några åsikter. Arkitekt Koch från Danmark ansåg att putsen har ”mere end patina” och arkitekt Ahrenborg från Finland hänvisade till ett uttalande av greve Susor, ordförande i arkitektklubben i S:t Petersburg, som tyckte att slottets skick var rent av opassande. Ahrenborg hänvisade också till ett uttalande från en av Norges mest framstående arkitekter, som vid ett besök tyckte att den nuvarande färgen på slottet var ”kun skidt”!

År 1898 har man putsat om den södra längan och den nya färgen beskrivs i lyriska ordalag i Stockholms Dagblad: *”Hvilken lätt, delikat färgton ligger ej öfver hela den vidsträckta murytan, och huru mjukt och harmoniskt smälter icke denna ljusgula färg tillsammans med mitt-partiets sandstensgråa ton!”* Att man vid förra sekelskiftet uppfattade den nya fasadfärgen som ljust gul säger en hel del om hur oändligt mörka och smutsiga slottets fasader måste ha varit före restaureringen. Den nya slottsfärgen fick vid seklets början en stor inverkan på stadsrummet och den omgivande bebyggelsens färgsättning. Vid 1920-talets början använde också Torben Grut samma färgrecept som använts till slottet för avfärgningen av den svenska ambassaden i Helsingfors, en byggnad som genom sin romerska palatsarkitektur mycket tydligt ansluter till Stockholms slott.

Med jämna mellanrum blossar debatten om färgen på slottets fasader upp i media. Många hävdar att slottet ovillkorligen måste färgas om i den ljust gula färgsättning som man ju ”vet” att det hade från början. Andra ser slottets färg som en del av ett sammanhållet stadsrum där slottets fasader spelar mot den omgivande bebyggelsen.

Kan vi i dag med säkerhet säga hur Tessin d.y. tänkte sig färgen på Stockholms slott? Ja faktiskt, vi vet exakt hur slottet har varit färgsatt genom århundradena. Slottets norra länga stod färdig redan före den ödesdigra slottsbranden i maj 1697. Längan klarade sig relativt oskadd och blev utgångspunkt för den väldiga slottsyrkant som Tessin kunde presentera ritningarna till bara några veckor efter branden.

I och med att nya längor fogades till den kvarstå-

ende norra längan, kom delar av den gamla fasaden att bli innerväggar i de nya längorna. Fasadputsen på de tidigare ytterväggarna finns kvar och är på ett par ställen åtkomlig från slottets vind. Vi känner också genom samtida räkenskaper till vilka färgpigment som använts till färgblandningen – Tessins slott var rött med vita knutar!

När Nicodemus Tessin d.y. inledde ombyggnaden av den norra längan vid 1690-talets början var det som ett första steg i en total omdaning av den gamla konungaborgen. Det arkitektoniska uttrycket var det romerska palatsets och förebilderna hade hämtats under studieresor i Italien. Även färgsättningen var självklart hämtad från Roms palats, i rött tegel med hörnkedjor och fönsteromfattningar i ljus kalksten. Slottets putsfasader färgades alltså ljust tegelröda i

Motstående sida:
”Brunocker och
Holländsk brun root”
– pigment som
användes då slottets
murar avfärgades
på 1690-talet.
Nedan:
Den ursprungliga
putsen har bevarats
på ett par ställen
på slottets vind.

en färg som påminner om Falu rödfärg, och hörnkedjornas sandsten ströks med vit oljefärg.

Mode och ideal rör, intentioner består

Det dröjde nästan 60 år efter branden innan det var dags att flytta in i Tessins nya slott. Då var Tessin själv död sedan länge. Det hade gått tre generationer sedan 1690-talets barockideal. Nu var det rokokon som gällde och inspirationen kom från Frankrike. Byggnader skulle vara ljusa och lätta. De skulle se ut som om fasaderna var klädda med ljus sandsten. Alltså färgades Stockholms slott monokromt gult när det stod inflyttningsklart på 1750-talet – trots sin romerska palatsarkitektur. Allt färgades eller målades gult – putsytor, fönsteromfattningar, sandstensornamentik – allt.

Även om slottet var så färdigt att kungafamiljen kunde flytta in betydde det inte att allt var helt klart. Mycket återstod att ordna. Under hela 1800-talet fortsatte man arbetet med att ordna upp och komplettera. Det tog alltså ganska precis 200 år från det man började slottsbygget till dess exteriören överensstämde med Tessins intentioner.

Under åren som gick började naturligtvis slottet förfalla, och det blev nödvändigt att reparera och renovera fasaderna. Under tiden som nya generationer

fick ansvaret för slottet kom även nya ideal och moden att råda. Sandstensarbetena på slottets fasader målades med oljefärg i olika gråa eller till och med rosabruna nyanser vid olika tillfällen. På 1810-talet var slottets norra och östra sida gula med rosa fönsteromfattningar och på 1820-talet målades sandstenen på den södra och västra fasaden med varmt grå oljefärg.

Det var egentligen först med det sena 1800-talets restaurering som man tog ett samlat grepp om slottets alla fasader. Tidens ideal krävde rena och äkta material. Sten skulle vara sten och inte döljas under lager av målarfärg. Alltså skrapades sandstenen på slottets fasader rena från lager av oljefärg. Tack vare att man slarvat här och där i skrymslen och prång vet vi exakt i vilka nyanser stenen varit målad tidigare.

Vid restaureringen fanns en stark vilja att fullfölja Tessins idéer om slottets utsmyckning och även att genom färgsättningen återge fasaderna det uttryck som Tessin hade avsett. Men att sandstenen skulle vara omålrad var något som Tessin aldrig hade tänkt sig. Kontrasten mellan den gråa gotlandssandstenen och de ljusbruna fasaderna blev långt mindre än mellan den ursprungligen vitmålade stenen och de rödfärgade putsytorna. Dessutom medförde tidens förälskelse i de äkta materialen att vissa sandstensförstärkningar på fasaden, som aldrig varit tänkta att ges en färg som avvek från fasadens putsytor, nu stack ut på ett sätt som vare sig Tessin eller någon av hans samtida kunnat föreställa sig.

Nu har slottet vid Strömmen haft sin rödbruna putsfasad och sina nakna gråa sandstensdekorationer i mer än 100 år. Det är den längsta period någonsin som slottets alla fasader har haft en enhetlig färgsättning. Debatten kring slottets färg kommer säkert att fortsätta oavsett om den nuvarande rödbruna tonen behålls eller om man i en framtid väljer att ge det 1700-talets sandgula färg. Men en gång var slottet rött – målat med samma järnoxid som vi hittar i Falu rödfärg. Och sandstenen kring fönster och hörn var målrad med vit oljefärg – en färgsättning som en gång via herrgårdar och prästgårdar blev upphov till den svenskaste arkitektur vi känner – den röda stugan med vita knutar.